

Syrly jümleleri çöşläp...

Category: Goşgular, Kitapcy, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Syrly jümleleri çöşläp... Söz manysyn biler bolsaň...

SYRLY JÜMLELERI ÇÖŞLÄP...

• Ulama

Bu söz alym sözünüň köplügidir. Orta asyrlarda medresäni tamamlap, şerigat kada-kanunlaryny hem durmuşda ýüze çykýan sowaly änigine-şänigine çenli düşündirip bilýän adama halk içinde ulama diýlipdir. Ulamalaryň hormaty iki dünýäde hem belent hasaplanypdyr. Hatda yslam alymlarynyň tassyklamagyna görä, öwlüýä zyýarata baran ulamanyň hormatyna Allatagala öwlüýädäki günäli merhumlara şol gün gabyr azabyny-da bermeýän bolara çemeli.

Nyzamy Aruzy (XII a.) "Çaher makala" atly eserinde dünýäni saklap duran dört sütünüň biri diýip, ulamalary hasap edipdir.

- **Eren**

Är sözüniň köplügi bolup, "ýetişen, weli derejesine ýeten ynsan" diýen manyny berýär. Gündogar halklarynyň düşüňjesi boýunça şu dünýäde weli derejesine baran adamlar aradan çykandan soňra hem, ynsana aram-aram kömek edip bilýärmişin. Weli adamlar dünýäden gaýdansoň erenlere goşulýarmyşyn. Halk içinde erenler 360 diýlip düşünilýär.

Türkmenler meşhur şahsyýetlerini erenlerden ak pata alan diýip düşüňýärler. Mysal üçin, Görogly erenlerden ak pata alyp, 120 ýaşa eýe bolup, duşmanlary kül-peýekun edýär.

Beýik akyldarymyz Magtymguly Pyragy hem "Turgul diýdiler" ýaly birnäçe goşgularynda özüniň erenlerden ak pata alandygyny nygtaýar. Diýmek, halkymyzdaky düşüňje boýuna erenler Allanyň adamzatdan bolan wekilleri hasaplanyp, habarçylyk hyzmatyny ýerine ýetirip, älem-jahanda adalatyň dabaralanmagyna, haýryň artmagyna uly goşant goşup durýarlar.

- **"Guş dili"**

Poeziýada "guş dili" öwrümlü hem çylşyrymly meseleleri aýlawly ýollaryň üsti bilen beýan etmek üçin ulanylypdyr. Orta asyrlarda ussat şahyrlar "guş diliniň" üsti bilen gadagan temalar hem meseleler hakynda-da öz pikirlerini aýtmagy başarypdyrlar. Sebäbi bu dile diňe ony bilýän adamlar düşüňip, adamlaryň esasy bölegi "guş dilinde" beýan edilen eserleriň asyl manysyna düşüňmändirler.

Allanyň emri bilen "guş dilini" ilkinji bilen ynsan Süleýman pygamber hasaplanýar. Şonuň üçinem Gündogar halklarynyň arasynda Süleýman pygamber ynsyň-jynsyň diline düşüňen adam hökmünde tanalýar. Ilkinji gezek şygry dünýäsine "guş dilini" ymykly girizen Gündogaryň meşhur piri hem şahyry Ferideddin Attardyr, çünki onuň bu dilde ýazylan "Guşlaryň söhbeti" poemasy bar. Ferideddin Attar ol poemasynda Hudaý hakynda otuz sany guşlaryň obrazynyň üsti bilen allegorik (göçme) häsiýetli pikir ýöredýär. Ferideddin Attardan soň ussat şahyrlaryň arasynda "guş dili" bilen pikirini beýan etmek gaty ýörgünli bolupdyr. Hatda meşhur türkmen şahyry Ýunus Emre-de:

Guş dilini bilerem,
Süleýmandan miras maňa –

– diýip, özüniň bu syrly dili bilýändigini hem ylymly adamlaryň düşüňän gizlin ýoly bilen pikirini beýan edýändigini ýazypdyr. Türki halklaryň beýik akyldary Alyşir Nowaýynyňam gös-göni Ferideddin Attaryň täsiri bilen ýazylan "Lisan et taýr" ("Guş dili") atly eseri bar. Soňabaka şahyrlaryň arasynda "guş dilinde" eser ýazmaklyk ussatlygyň derejesi hökmünde kesgitlenipdir. Beýik akyldarymyz Magtymguly Pyragynyň-da "Jan içinde" ýaly birnäçe goşgulary "guş dilinde" ýazylypdyr. Şeýlelikde, diňe "guş dilini" bilen şahyrlar poeziýada özleriniň ähli pikirlerini aýlawly ýollaryň üsti bilen erkin beýan etmegi başarypdyrlar. Şahyrlaryň "guş dilini" bilmegi, hakykatdanam, olaryň ussat, halypa şahyrdygyny kepillendiripdir.

• Ýagşyzada

Bu söz köplenç "eren" diýen düşüňjäniň sinonimi bolup hem gelýär. Ýöne ýagşyzadanyň erenlerden tapawudy onuň weli bolmagy hökman däl. Ýagşyzada özüniň edebi hem haýyr işleri bilen halk içinde uly abraýa eýe bolan ynsandyr. Ýagşyzada sözünüň "ýagşy" bölegi gowy-haýyr sözünüň sinonimi bolup, onuň "zada" bölegi ogul-perzent sözünüň sinonimidir. Şeýlelikde, ýagşyzada gowulygyň-haýryň ogly diýen manyny aňladyp, bu ada halk üçin has haýyrly işleri eden ynsanlar mynasyp bolýar.

Döwletmyrat ÝAZGULYÝEW.

edebiyatwesungat_2000 Türkmen dili